วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ประติมากรรมขอม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล
ทรงเรียบเรียงจากบทความของ ศาสตราจารย์ จอง บัวเซอลีเย่

(ต่อจากนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๒ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๑๑)

ศิลปแบบนครวัด (ราว พ.ศ. ๑๖๕๐ – ๑๗๒๕)

ในศิลปแบบนี้ ประติมากรรมลอยตัวได้หันกลับไปยังอาการแข็งกระด้างอีก ประติมากรรมรูปเคารพมักมีขนาดค่อนข้างเล็ก แต่รูปทวารบาลลอยตัวก็มักมีขนาดใหญ่ เช่นที่ปราสาทพนมกรม *(รูปที่ ๓๗)* (รูปทวารบาลลอยตัวของขอมนี้ดูเหมือนจะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เช่นที่ปราสาทโคกโพธิ์และปราสาทพระโค แต่ในขณะนั้นก็ยังมีรูปร่างเล็กและเตี้ย) ประติมากรรมในศิลปแบบนครวัดมักยืนหันหน้าตรง มีรูปร่างหนา ทรวดทรงทำตามแบบ ทำให้นึกไปถึงสุนทรียภาพในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ คือ ในศิลปแบบบาแค็งขาสลักไม่สวยงาม มีรูปกระดูกน่องซึ่งเหยียดยาวลงมาจากกระดูกหัวเข่า เท้าเองก็สลักไม่ได้สัดส่วน ใบหน้ามีรูปสี่เหลี่ยม เส้นคิ้วต่อกันเป็นเส้นคม หนวดและเครามีอยู่น้อย *(รูปที่ ๓๘)*

รูปที่ ๓๗
ทวารบาลที่ปราสาทพนมกรม
ศิลปขอมแบบนครวัด

ผ้านุ่งโจงกระเบนสำหรับบุรุษ *(ภาพลายเส้นที่ ๙ ก. ข. และ ค.)* ในชั้นต้นทำให้นึกไปถึงผ้าโจงกระเบน "ตามประเพณี" ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แต่ความจริงก็เป็นผ้าที่นุ่งผิดแปลกออกไปและสลักขึ้นอย่างคร่าว ๆ ผ้านี้มีหรือไม่มีขอบผ้าที่พับย้อนออกมาหน้าท้อง มีหรือไม่มี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

รูปที่ ๙๘
พระนารายณ์จากวัดขนัต
ศิลาทราย สูง ๑.๐๑ เมตร
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพนมเปญ
ศิลปขอมแบบนครวัด

ชายผ้าที่ห้อยอยู่บนหน้าขาด้านซ้าย *(มักห้อยจากบั้นเอวขวาไปยังตะโพกซ้าย)* มีชายผ้าห้อยอยู่ข้างหน้า ๒ ชั้นรูปร่างค่อนข้างแข็งกระด้าง ชายผ้าชั้นล่างเป็นชั้นที่ยาวที่สุดและห้อยลงมาจนถึงระดับขอบล่างของผ้านุ่ง ชายผ้า ๒ ชั้นนี้มักจะแปรเปลี่ยนรูปเป็นลวดลายเครื่องประดับ *(ชายไหว ชายแครง)* ที่ห้อยติดอยู่กับเข็มขัดมากยิ่งขึ้นทุกที ชายกระเบนก็มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกัน และมีรูปร่างเป็นรูปสมอเรือเช่นเดียวกันด้วย

ผ้านุ่งสตรี *(ภาพลายเส้นที่ ๙ ง. และ จ.)* มักมีขอบผ้าพับย้อนออกมาหน้าท้องเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รอยผ้าพับบ้ายมักมีชายผ้าอีกชั้นหนึ่งทับอยู่ข้างหน้า บางครั้งชายผ้าชั้นนี้ก็มีลวดลายเครื่องประดับมาก และมีรูปร่างคล้าย " หางปลา " ในศิลปแบบบาปวน

เครื่องอาภรณ์ที่สลักลงบนศิลาเป็นที่นิยมเช่นเดียวกับในศิลปแบบเกาะแกร์ แต่ก็ประกอบด้วยเครื่องอาภรณ์ที่ผิดแปลกไป เช่นสร้อยคอที่มีทับทรวงและอุบะเล็ก ๆ ห้อยประกอบ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

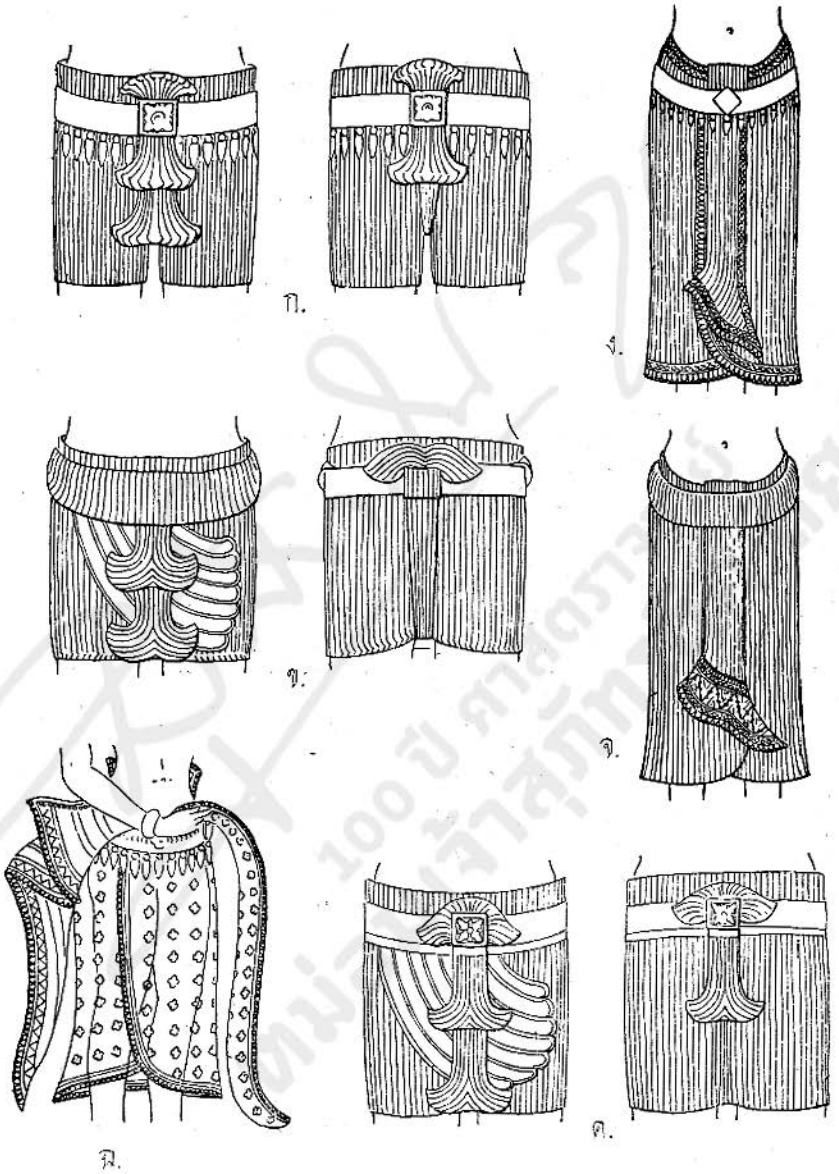

ภาพลายเส้นที่ ๘
ศิลปขอมแบบนครวัด

พาหุรัด กำไลมือ กำไลเท้า ตุ้มหู เข็มขัดทำด้วยเพชรพลอยมีอุบะห้อยเช่นเดียวกัน กระบังหน้ามีรูปร่างบานออกยิ่งกว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และอาจเรียกได้ว่าเป็นมงกุฎอย่างแท้จริง เนื่องจากลายเส้นเชือกที่ผูกติดอยู่ข้างหลังได้หายไปในปลายศิลปแบบนครวัด กระบังหน้าแบบนี้มีอยู่เกือบเสมอในศิลปแบบนี้ ผสมอยู่กับมงกุฎรูปกรวยซึ่งมีลวดลายสลักอย่างง่าย ๆ อยู่เหนือศีรษะ หรือ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

รูปที่ ๓๕
เทพธิดาจากปราสาทโคกโพธิ์
ศิลาทราย สูง ๘๙ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปขอมแบบนครวัด

กับ "ชฎามงกุฎ" ที่เกล้าบานออกและมีผมถักเป็นเส้นตั้ง (*รูปที่ ๓๙*)

ภาพสลักนูนต่ำขนาดใหญ่ ซึ่งมักเป็นรูปสตรี แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากประติมากรรมลอยตัวในทางด้านเครื่องแต่งกาย ความแตกต่างนี้อาจเห็นได้อย่างชัดเจนจากศาสนสถานบางแห่ง เช่นปราสาทนครวัด (*ภาพลายเส้นที่ ๙ ฉ.*) แต่การสลักอย่างคร่าวๆและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องอาภรณ์ที่เหมือนกัน ก็แสดงให้เห็นว่าทั้งประติมากรรมลอยตัวและภาพสลักนูนต่ำขนาดใหญ่เหล่านี้สลักขึ้นในสมัยเดียวกัน ทรงผมและมงกุฎของเทพธิดานูนต่ำเหล่านี้ถึงซึ่งความยุ่งยากอย่างแท้จริง (*รูปที่ ๔๐*) เครื่องแต่งกายและทรงผมของบรรดาเทพธิดาที่ปราสาทนครวัดมีลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกันออกไปอย่างมากมาย แต่เครื่องแต่งกายและทรงผมของเทพธิดา ณ ปราสาทแห่งอื่น ๆ เช่นปราสาทธมมานนท์ บึงมาลา กลับอยู่ใกล้เคียงกับประติมากรรมลอยตัวมากกว่า ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๐๗ ได้มีการขุดแต่งศาลตาผาแดงในบริเวณเมืองสุโขทัยเก่า ศาลตาผาแดงแห่งนี้สร้างขึ้นในศิลปขอมแบบนครวัด และได้ค้นพบประติมากรรมศิลาลอยตัวรูปบุรุษและสตรี ๕ รูป สวมเครื่องอาภรณ์ในศิลปแบบนครวัด และเครื่องแต่งกายในศิลปแบบเดียวกันซึ่งตราบจนกระทั่งถึงขณะนั้นก็ได้พบกันเพียงแต่ในภาพสลักนูนต่ำเท่านั้น ลักษณะเครื่องแต่งกายแบบนี้ซึ่งไม่เคยปรากฏเลยสำหรับประติมากรรมลอยตัวในประเทศกัมพูชา (*อาจยกเว้นสำหรับปราสาทพระปีฤ T*) อาจมีอยู่ที่เมืองสุโขทัยเนื่องจากผลทางด้านการเมืองก็ได้

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

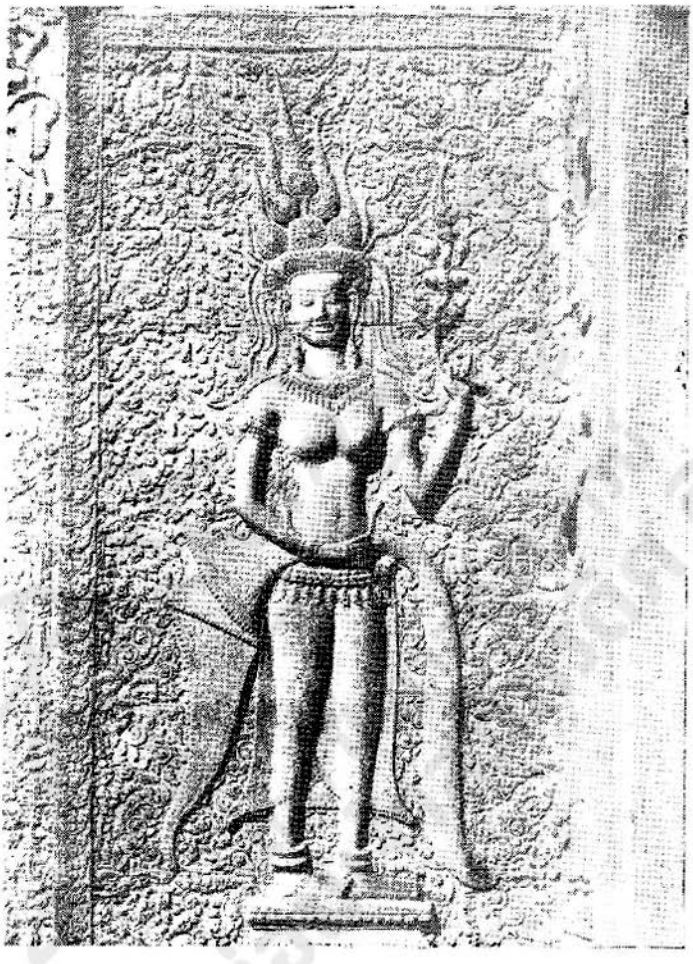

รูปที่ ๔๐
เทพธิดา สลักบนประตูเข้าทิศตะวันตกของปราสาทนครวัด
ศิลปขอมแบบนครวัด

ศิลปแบบบายน (หลัง พ.ศ. ๑๗๒๐ – ราว พ.ศ. ๑๗๘๐)

ท่านฟีลิปป์ สแตร์น ได้กล่าวว่าเราอาจรู้จักศิลปขอมแบบบายนได้จากอาการแสดงความรู้สึกที่เร้นลับและใบหน้าที่อมยิ้ม อย่างไรก็ดีประติมากรรมที่ฝีมือดีในสมัยนี้ ก็ยังแสดงให้เห็นถึงฝีมือในการสลักทรวดทรงอันเป็นลักษณะพิเศษอยู่บ้างเหมือนกัน เช่นพระรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ *(รูปที่ ๙ ในนิทยสารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๒ หน้า ๔๔)* แม้ว่าส่วนของลำตัวข้างล่างจะใหญ่เกินขนาดก็ตาม (การขยายส่วนข้างล่างให้ใหญ่เกินขนาดเช่นนี้ ในชั้นต้น อาจเกิดจาก

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

การต้องการให้ความมั่นคงแก่ประติมากรรมที่สลักจากหินทรายที่ค่อนข้างอ่อน แต่ช่างก็ยังคงพยายามหาสัดส่วนของร่างกายอยู่นั่นเอง) ประติมากรรมรูปเคารพบางรูปที่นั่งอิงแผ่นหลังก็ปรากฏมีขึ้นตั้งแต่ตอนแรกของศิลปะแบบนี้ เช่นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ณ ปราสาทตาพรหมในบริเวณเมืองพระนคร ท่าทางที่แปลกออกไปก็ปรากฏมีขึ้น และประติมากรรมเป็นหมู่ก็ปรากฏขึ้นอีก เช่นรูปม้ากัณฐกะและนายฉันทกที่ปราสาทเทพประนม ซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ ณ พิพิธภัณฑ์เมืองไซ่ง่อน ประติมากรรมบางรูปก็อาจถือได้ว่าเป็นภาพเหมือนอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก นัยน์ตาปิดนั้นมีอยู่เฉพาะรูปที่บำเพ็ญสมาธิเท่านั้น เป็นต้นว่าพระพุทธรูป หรือรูปโยคีบางรูป

ความแตกต่างระหว่างประติมากรรมลอยตัวและภาพสลักนูนต่ำในศิลปแบบนครวัดยังคงมีอยู่ต่อไป แต่ความแตกต่างนี้ก็มีลดน้อยลง อย่างไรก็ดีในสมัยนี้ก็มีความแตกต่างในระหว่างประติมากรรมลอยตัวด้วยกันเองด้วย คือ มีความแตกต่างระหว่างประติมากรรมรูปเคารพและรูปทวารบาล ประติมากรรมรูปเคารพนุ่งผ้าโจงกระเบนที่สั้นมาก ไม่มีชายผ้าห้อยอยู่บนหน้าขาซ้าย ผ้าโจงกระเบนนี้คาดด้วยเข็มขัดและมีชายผ้าชั้นเดียวห้อยอยู่ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง *(ภาพลายเส้นที่ ๑๐ ค.)* ผีมือสลักก็สลักอย่างคร่าว ๆ มาก มีรอยสลักอย่างง่าย ๆ แสดงถึงริ้วผ้านุ่งและลวดลายของเครื่องอาภรณ์ การใช้ผ้านุ่งจริง ๆ สำหรับประติมากรรมรูปเคารพ *(ดังที่มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึก)* ก็ดูเหมือนจะเป็นเหตุผลสำหรับการเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใดเช่นนี้ ยิ่งกว่าความต้องการที่จะสลักอย่างรวดเร็ว สำหรับรูปทวารบาลซึ่งไม่อาจมีเครื่องตกแต่งได้เช่นเดียวกับประติมากรรมรูปเคารพ ก็มักจะสลักอย่างระมัดระวัง และสืบต่อประเพณีของศิลปแบบนครวัดลงมา *(ภาพลายเส้นที่ ๑๐ ง.)*

ผ้านุ่งสำหรับสตรี *(ภาพลายเส้นที่ ๑๐ จ. และ ฉ.)* ไม่ได้เป็นผ้านุ่งที่จีบเป็นริ้วอีกแล้ว แต่กลายเป็นผ้าลายดอกไม้ซึ่งปรากฏขึ้นเป็นแรกในภาพสลักนูนต่ำบนผนังปราสาทนครวัด ขอบผ้าที่พับย้อนออกมาหน้าท้องชักจะหายไป ขอบผ้านุ่งมักจะมีเชิงเล็ก ๆ เข้ามาประดับ ชายผ้าข้างหน้าที่ห้อยอยู่อย่างอิสระก็พับซ้อนกันและเหยียดยาวลงมาเป็นปลายแหลมหรือเป็นรูปสามเหลี่ยมคล้าย "หางปลาฉลาม" แต่บางครั้งชายผ้าข้างหน้านี้ก็จะหายไปสำหรับภาพสลักนูนต่ำ ผ้านุ่งนี้คาดด้วยเข็มขัดทำด้วยเพชรพลอยขนาดใหญ่มีอุบะซึ่งสลักอย่างง่าย ๆ ห้อยประกอบอยู่โดยรอบ

กระบังหน้าเป็นรูปมงกุฎโค้งลงที่ขมับ รวมทั้งเครื่องอาภรณ์ที่สลักลงไปในหิน ก็มีอยู่น้อยสำหรับประติมากรรมลอยตัว มักใช้กับประติมากรรมชั้นรองมากกว่า เช่นรูปทวารบาลอสูร และเทวะซึ่งประกอบอยู่ ๒ ข้างของทางเข้าศาสนสถาน กระบังหน้าเองก็มีรูปร่างแตกต่างกัน คือกระบังหน้า "ตามประเพณี" *(ภาพลายเส้นที่ ๑๐ ก.)* สำหรับทวารบาลและเทวะ หมวกมี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

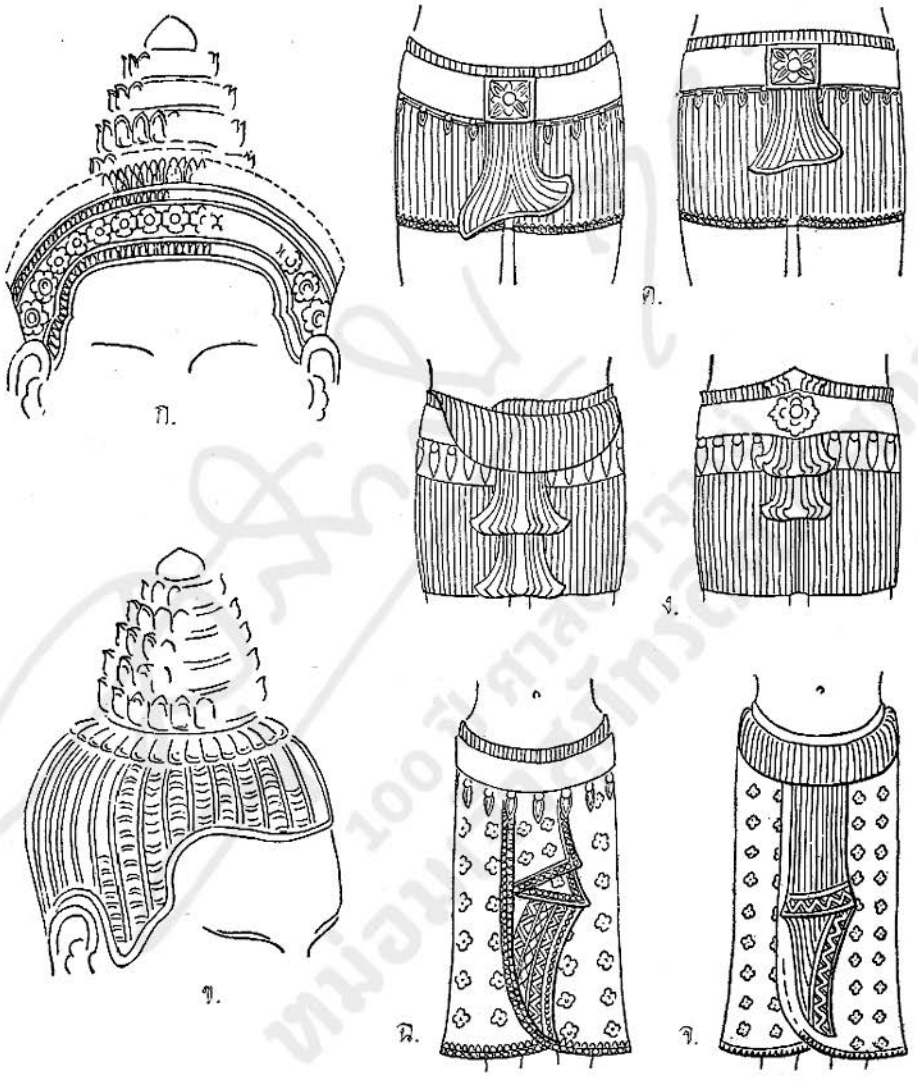

ภาพลายเส้นที่ ๑๐
ศิลปขอมแบบบายน

แผ่นเบื้องหลังสำหรับอสูร *(รูปที่ ๔๑)* "ชฎามงกุฎ" รูปทรงกระบอก คงประกอบด้วยผมที่ถักอย่างง่ายๆ เป็นรูปจันทร์เสี้ยว แต่สำหรับภาพสลักนูนต่ำ "ชฎามงกุฎ" ก็ยังคงมีลักษณะคล้ายกับ "ชฎามงกุฎ" ในศิลปแบบนครวัด หรือมีขมวดผมที่ห้อยลงมาประกอบ สำหรับประติมากรรมรูปสตรี "ชฎามงกุฎ" รูปทรงกระบอกนี้ก็มักมีอาภรณ์รูปกรวยเล็ก ๆ สำหรับสวมอยู่บนมวยเข้ามาแทนที่ อาภรณ์นี้ประกอบด้วยกลีบบัวเล็ก ๆ ซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้น *(ภาพลายเส้นที่ ๑๐ ข.)*

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

รูปที่ ๔๑ เศียรอสูร ณ ประตูทิศเหนือของเมืองพระนครหลวง ศิลปขอมแบบบายน

รูปที่ ๔๒ ภาพสลักเกี่ยวกับม้าพลาหะบนฐานพระราชวังในเมืองพระนครหลวง ศิลปขอมแบบบายน

ภาพสลักนูนต่ำในศิลปขอมแบบบายนแสดงให้เห็นว่ายังคงสืบต่อศิลปแบบนครวัดลงมา แต่เครื่องแต่งกายก็มีรูปร่างง่ายขึ้น และเครื่องอาภรณ์ก็มีแบบใหม่ คือ ลวดลายแบบเรขาคณิต *(เช่นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สลับกับรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนครึ่งรูป)* ก็มักจะกลายเป็นรูปดอกไม้แลเห็นเต็มดอกทางด้านหน้า เช่นเดียวกับในลวดลายทางสถาปัตยกรรม *(รูปที่ ๔๒)* รูปเทพธิดาขนาดใหญ่ก็มีลักษณะคล้ายกับประติมากรรมลอยตัวยิ่งขึ้น ท่านฟีลิปป์ สแตร์นกล่าวว่า รูปเทพธิดาน้ำอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ แบบสำหรับ ๓ สมัยในศิลปแบบบายน สมัยแรกสืบต่อลงมาจากศิลปแบบนครวัดโดยตรง เช่นที่สลักอยู่บนส่วนที่เก่าที่สุดของปราสาทตาพรหม ในบริเวณเมืองพระนคร สมัยที่ ๒ เริ่มคล้ายกับประติมากรรมลอยตัว ในศิลปแบบบายน เป็นต้นว่าที่ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนคร สมัยที่ ๓ มีชายผ้ารูปสามเหลี่ยม

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หรือรูป " หางปลาฉลาม "พับอยู่ข้างหน้า ความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องต่อกันลงมานี้อาจเห็นได้ทั้งในเครื่องแต่งกาย เครื่องอาภรณ์ และท่าทาง

หลังศิลปแบบบายน

ก่อนที่ประติมากรรมจะเปลี่ยนแปลงเป็นพระพุทธรูปไปหมด ประติมากรรมซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ก็ยังแสดงให้เห็นว่าสืบต่อจากศิลปแบบบายนลงมา อย่างน้อยก็จนถึงต้นพุทธศตวรรษ

ภาพลายเส้นที่ ๑๑
ศิลปขอมหลังแบบบายนและหลังสมัยเมืองพระนคร

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ที่ ๑๙ แต่ชีวิตจิตใจของศิลปแบบบายนได้เสื่อมหายไปอย่างรวดเร็ว ลักษณะใบหน้าหนาขึ้น ภายในขอบตาซึ่งเรียวมาก แก้วตาก็มักปรากฏมีอยู่น้อย ประติมากรรมรูปเคารพสลักเป็นภาพสลักนูนสูงอิงอยู่บนแผ่นหลัง ทำท่ายืนหรือนั่ง มีจำนวนมากขึ้น *(รูปที่ ๘ ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๒ หน้า ๕๓)* เครื่องแต่งกายมีลักษณะเช่นเดียวกับภาพสลักนูนต่ำในศิลปแบบบายน คือ ผ้าโจงกระเบนสำหรับบุรุษ มีชายผ้าด้านข้างและด้านหลังขยายใหญ่ยิ่งขึ้น *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ง.* เครื่องแต่งกายแบบนี้คล้ายกับเครื่องแต่งกายของประติมากรรมที่ค้นพบ ณ ศาลตาผาแดง จังหวัดสุโขทัยมาก เหตุนั้นจึงอาจอยู่ในศิลปแบบนครวัดก็ได้) หรือมิฉะนั้นก็มีชายผ้าด้านหน้าคล้ายกับชายผ้านุ่งของสตรี หรือตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีส่วนบนพับย้อนลงมาเป็นรูปสมอเรือเล็ก ๆ ประกอบด้วยวงโค้ง ๓ วง *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ จ.)* ลักษณะชายผ้าเช่นนี้มีอยู่เช่นเดียวกันแก่ผ้านุ่งของสตรี *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ฉ.)*

สำหรับภาพสลักนูนต่ำ เช่นบนผนังระเบียงชั้นในของปราสาทบายน เสื้อชั้นในหรือเสื้อเปิดอกแขนสั้น (เสื้อกั๊ก) ซึ่งเริ่มปรากฏมีในศิลปแบบบายน ก็เป็นที่นิยมยิ่งขึ้นทุกที *(รูปที่ ๔๓)* เครื่องอาภรณ์ที่ทำด้วยเพชรพลอยมีลักษณะหนักขึ้น กระบังหน้า *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ก.)* ยังคงเป็นแบบเดียวกับกระบังหน้าในปลายศิลปแบบบายน แต่มงกุฎ ๓ ยอดก็เป็นที่นิยมกันมากยิ่งขึ้น สำหรับรูปนางอัปสรและเทพธิดา ทรงผมรูปสามเหลี่ยมก็เข้ามาแทนที่ทรงผมที่แบ่งออกเป็นหลายส่วน คือทำให้ทรงผมของเทพธิดาในสมัยที่ ๓ ของศิลปแบบบายนง่ายเข้า เช่นที่สลักอยู่ข้างบันไดด้านเหนือของฐานปราสาทในบริเวณเมืองพระนครหลวง ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ การสลักลวดลายเครื่องอาภรณ์ และเครื่องแต่งกายอย่างคร่าว ๆ ก็ปรากฏมีอยู่ในประติมากรรมทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยังมีจำนวนน้อยลงทุกที แต่ประติมากรรมบางรูปก็ดูเหมือนจะแสดงเครื่องแต่งกายแบบใหม่ คือ มีชายผ้าพับเป็นชมวดย้อนออกมาข้างหน้า ในขณะเดียวกันประติมากรรมทางพุทธ-

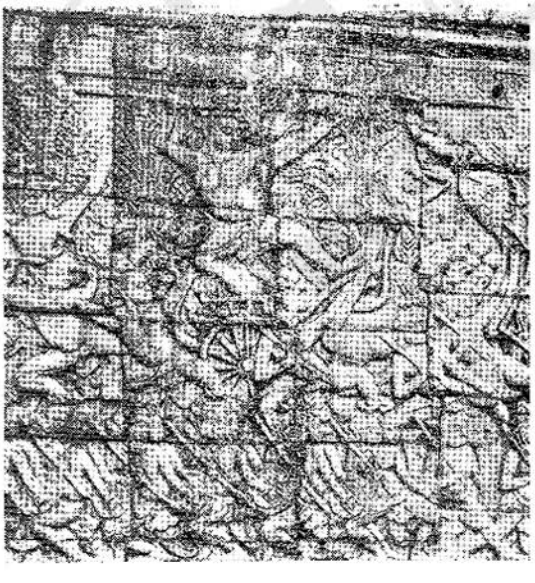

รูปที่ ๔๓
กองทัพอสูรในภาพสลักการกวนเกษียรสมุทร บนผนังระเบียงด้านในของปราสาทบายน ศิลาทราย ศิลปขอมหลังแบบบายน

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

รูปที่ ๔๔
เทวดา ๔ กร ณ เมืองศรีสันถาร ศิลาทราย
ศิลปขอมปลายสมัยเมืองพระนคร

ศาสนาก็ดูจะได้ผลิตศิลปกรรมชั้นเอกออกมาบ้าง (ดังจะกล่าวถึงต่อไป) ในระยะที่พวกขอมละทิ้งเมืองพระนครนั้น ประติมากรรมบางรูป เช่น ประติมากรรมทรงเครื่อง ๔ กร ที่เมืองศรีสันถาร (Srei Santhor) ก็ดูจะยังคงแสดงถึงกำลังแรงแห่งศิลปขอมสมัยเมืองพระนครอยู่ แต่เครื่องอาภรณ์นั้นก็ประดิษฐ์ขึ้นตามแบบศิลปอยุธยาเสียแล้ว *(รูปที่ ๔๔)*

ศิลปหลังสมัยเมืองพระนคร

เมื่อราชสำนักกัมพูชาได้ย้ายราชธานีกลับมาอยู่ ณ เมืองพระนครอีกในชั่วระยะเวลาอันสั้น ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๐—๒๑๕๐ การบูรณะปฏิสังขรณ์ซึ่งศิลาจารึกและชาวยุโรปได้กล่าวอ้างถึง ก็ดูเหมือนจะประกอบด้วยการสลักภาพสลักนูนต่ำบนระเบียงปราสาทนครวัดให้สำเร็จ คือ ระเบียงทิศเหนือบีกตะวันออก ได้แก่ภาพพระกฤษณะทรงรบชนะพระเจ้ากรุงพาณ และระเบียงทิศตะวันออกบีกเหนือ ได้แก่ภาพพระนารายณ์ทรงมีชัยชนะแด่บรรดาอสูร การสลักนี้สลักตามภาพร่างซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และทำให้เครื่องแต่งกายของภาพที่สลักขึ้นนั้นอยู่ในศิลปแบบนครวัด อย่างไรก็ดี สำหรับผ้าโจงกระเบนสำหรับบุรุษในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นี้ ก็อาจเห็นได้จากการที่ชายผ้าข้างหน้าม้วนขึ้นเป็นวงโค้งอยู่ด้านหน้าเข็มขัด บางครั้งก็มีสนับเพลาอยู่ข้างใต้ผ้านุ่งลงมาจนถึงครึ่งแข้ง สำหรับเครื่องแต่งกายสตรีบางครั้งก็มีผ้าสไบเฉียงห่มเพิ่มขึ้นเป็นต้นว่าบนภาพสลักทางทิศใต้สุดของระเบียงทิศตะวันออกบีกเหนือ เครื่องอาภรณ์ก็มักประดับด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา กระบังหน้ามีแผ่นหลังปกคลุมท้ายทอย และมักมียอดเกือบเป็นรูปทรงกระบอกหรือบางครั้งก็มีกรรเจียกยื่นออกมาเหนือใบหูทั้งสองข้าง ลักษณะหลังนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปไทยในสมัยนั้นคือสมัยอยุธยา (อิทธิพลของศิลปไทยสมัยนี้ดูเหมือนจะได้แผ่ออกไปไกลจนถึงประเทศจัมปาด้วย คือในศิลปแบบยางมุม (Yang-mum) ในประเทศจัมปา) กระบังหน้า

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

แบบนี้ก็เกี่ยวพันกับมงกุฎยอดรูปกรวยอย่างสวยงาม เช่นรูปเทพนมที่สลักด้วยไม้ มาจากระเบียงปราสาทนครวัด และปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ *(รูปที่ ๔๕)* มงกุฎแบบหลังนี้เกิดขึ้นตั้งแต่แรกทั้งเมืองพระนครเช่นที่เมืองศรีสันถาล รูปเทพธิดารูปหนึ่งในสมัยนี้ คือ ที่บันไดด้านเหนือของฐานที่สร้างเพิ่มเติมทางทิศเหนือของฐานปราสาทในบริเวณเมืองพระนครหลวงสวมผ้านุ่ง *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ข.)* ไม่มีชายผ้าแบบเก่า และสวมมงกุฎปลายแหลม ๓ ยอด *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ข.)* ภาพนางอัปสรที่สลักประกอบภาพเทพธิดารูปนี้แม้ว่าจะเลียนแบบมาจากศิลปแบบบายนสมัยที่ ๓ แต่ก็มีลักษณะโดยทั่วไปเหมือนกับเทพธิดาองค์นั้น คือมีเครื่องอาภรณ์ประดับด้วยลายดอกไม้ ใบหน้ายาวเป็นรูปไข่มีเส้นคิ้วยื่นออกมาต่อกัน ภาพสลักนูนต่ำทางพุทธศาสนาก็แสดงลักษณะเช่นเดียวกันนี้ *(รูปที่ ๔๖)*

ในระยะเวลาต่อมาอีก ประติมากรรมก็คงเหลือแต่เพียงภาพสลักนูนต่ำทางพุทธศาสนาภายในถ้ำ การสลักเพิ่มเติมแก่ศาสนสถานที่ยังคงใช้กันอยู่ เช่นภาพสลักบนเสาประสาท ตาพรหมในแคว้นบาตี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้สลัก เป็นต้นว่าบานประตูที่ปราสาทภูมิปราสาท แผ่นไม้สลักจากวัดบาบอร์ (Babor) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ *(รูปที่ ๔๗)* ภาพสลัก

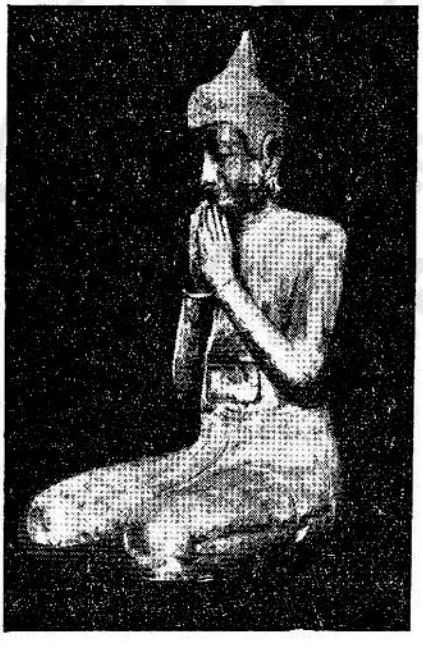

รูปที่ ๔๕
เทพนมจากปราสาทนครวัด ไม้ สูง ๙๒ เซนติเมตร
พิพิธภัณฑสถานกรุงพนมเปญ
ศิลปขอมหลังแบบบายน

รูปที่ ๔๖
ภาพปางปลงพระเกศา สลักบนหน้าบันปราสาท
พระปีตุเลขที่ ๑๐ ศิลาทราย พิพิธภัณฑสถาน
ประจำเมืองพระนคร ศิลปขอมหลังสมัยเมืองพระนคร

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ทั้งชายและหญิงที่ปราสาทภูมิปราสาทดูเหมือนจะกล่าวได้ว่าเป็นการดัดแปลงอย่างอิสระมาจากประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปไทย เช่น จากบานประตูที่สลักขึ้นในสมัยอยุธยา ณ พิพิธภัณฑสถานเจ้าสามพระยา พระนครศรีอยุธยา ณ วัดบาบอร์ เครื่องแต่งกายของบุรุษยังคงใกล้กับเครื่องแต่งกายที่ปราสาทนครวัด แต่เครื่องแต่งกายสตรีก็มีชายผ้าอย่างแปลกประหลาดซ้อนกันอยู่ข้างหน้า *(รูปที่ ๔๗)* มงกุฎก็เข้าไปปนกับกระบังหน้าและกรรเจียกมีรูปลวดลายเครื่องประดับเพิ่มมากยิ่งขึ้น *(ภาพลายเส้นที่ ๑๑ ค.)* อันเป็นต้นเค้าของศิราภรณ์ของตัวละครในปัจจุบัน

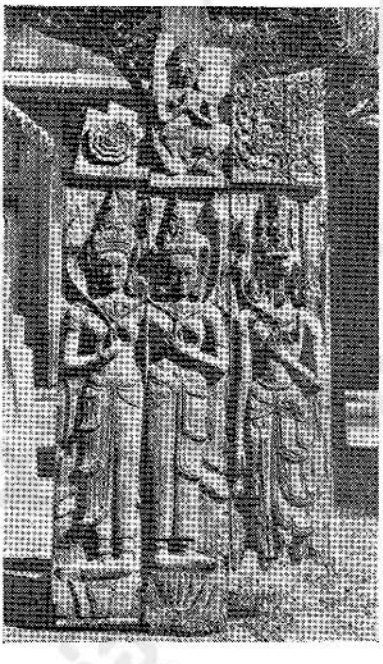

รูปที่ ๔๗
แผ่นไม้สลักจากวัดบาบอร์พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพมหานครเป็นศิลปขอมหลังสมัยเมืองพระนคร

ประติมากรรมสัมฤทธิ์เล็ก ๆ บางครั้งแสดงถึงความสืบต่อลงมาจากศิลปแบบบายน แต่บางครั้งก็แสดงถึงอิทธิพลของศิลปไทย ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ รูปเทพนมที่วัดเทพประนม ณ เมืองอุดงคมีชัย แม้ว่าจะไม่มีเศียรแล้ว แต่ยังแสดงถึงคุณภาพของประติมากรรมศิลาในขณะที่ประติมากรรมซึ่งสลักขึ้นบนใบเสมาก็มักจะแสดงท่านั่งอย่างคร่าว ๆ ที่ไม่อาจจะเป็นไปได้ เช่นเดียวกับประติมากรรมจามในศิลปแบบยางมุม

(ยังมีต่อ)